

4. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України : Закон України від 28 січня 2014 р. // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 22. – Ст. 811.
5. УК Литовской республики / науч. ред. В. Павилониса ; пер. с лит. В.П. Казанске-не. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – 470 с.
6. Уголовный кодекс Швейцарии / пер. с нем. А.В. Серебренникова. – М. : Издательство «Зерцало», 2000. – 138 с.
7. Уголовный кодекс Испании / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Ф.М. Решетникова. – М. : Издательство «Зерцало», 1998. – 218 с.
8. Уголовный кодекс ФРГ / пер. с нем. А.В. Серебренникова. – М. : Издательство «Зерцало», 2000. – 208 с.
9. Уголовный кодекс Дании / науч. ред. С.С. Бе-ляев ; пер. с дат. и англ. С.С. Бе-ляева, А.Н. Рычевой. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 230 с.
10. Уголовный кодекс Голландии / науч. Ред. Б.В. Волженкин, пер. с англ. И.В. Мироновой. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2000. – 253 с.
11. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л.В. Головки; пер. с фр. Н.Е. Крыло-вой. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань забезпечення та безперешкодної реалізації права людини на свободу слова : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/676-15/ed20040101>.
13. Про судовий збір : Закон України від 08 липня 2011 р. [Електронний ре-сурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3674-17/ed20110708>.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сплати судового збору : Закон України від 19 вересня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/590-18/paran21#n21>.

СТЕПАНЕНКО О. В.,
аспірант кафедри кримінального права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.2.01

ДОЦІЛЬНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Стаття присвячена дослідженню принципу доцільності кримінального права. На підставі аналізу наукової літератури та судової практики розкрито сутність принципу доцільності кримінального права.

Ключові слова: *принцип кримінального права, ознаки принципів кримінального права, принцип доцільності кримінального права.*

Статья посвящена исследованию принципа целесообразности уголовного права. На основании анализа научной литературы и судебной практики раскрыта сущность принципа целесообразности уголовного права.

Ключевые слова: *принцип уголовного права, признаки принципов уголовного права, принцип целесообразности уголовного права.*

The article is devoted to the research of the expediency principle of criminal law. Based on the analysis of legislation and scientific literature the concept of the expediency principle of criminal law is suggested.

Key words: *principle of criminal law, signs of principles of criminal law, expediency principle of criminal law.*

Вступ. Незважаючи на особливу значимість як для правотворчої, так і для правозастосовчої діяльності, категорії «доцільність» не приділено належної уваги в рамках кримінально-правових досліджень. Окремі питання доцільності кримінального права розглядали у своїх працях такі вчені, як: М.В. Бавсун, Л.В. Багрій-Шахматов, П.С. Дагель, Г.А. Злобін, С.Г. Келіна, М.І. Ковальов, О.І. Коробєєв, В.М. Кудрявцев, О.М. Коваленко, С.В. Максимов, В.В. Мальцев, А.І. Марцев, О.А. Мизнікова, А.А. Музика, Н.О. Лопашенко, В.О. Навроцький, І.С. Ной, С.В. Познишев, Б.Т. Разгільдієв, О.І. Рарог, М.С. Таганцева, С.Ю. Тимохін, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, В.А. Якушин та інші.

Постановка завдання. Мета даної статті – дослідити сутність принципу доцільності кримінального права.

Результати дослідження. Здебільшого науковці розглядають доцільність у сфері кримінального права в аспекті реалізації кримінальної відповідальності та призначення покарання, пов'язуючи її з проблемами суддівського розсуду, вказуючи на існування принципу доцільності юридичної та кримінальної відповідальності, а також принципу доцільності призначення покарання. Так, Р.А. Ромашов зазначає, що принцип доцільності юридичної відповідальності передбачає відповідність обраних відносно правопорушника заходів впливу цілям юридичної відповідальності. Крім цього, вчений відмічає, що принцип доцільності означає можливість заміни юридичної відповідальності іншими заходами впливу, якщо цілі юридичної відповідальності можуть бути досягнуті без її здійснення. Також Р.А. Ромашов додає, що досягненню цілей юридичної відповідальності може сприяти не тільки її пом'якшення, а й, навпаки, обтяження [1, с. 261–262]. Досить схожою є позиція Л.О. Морозової, яка відмічає, що принцип доцільності юридичної відповідальності означає відповідність обраного запобіжного впливу цілям юридичної відповідальності. Якщо ці цілі можуть бути досягнуті іншим шляхом, то правопорушник може бути взагалі звільнений від відповідальності. Вчена додає, що принцип доцільності забезпечується: а) відносно-визначеним або альтернативним характером санкцій, що дозволяє обрати запобіжний вплив індивідуально; б) урахуванням пом'якшуючих та обтяжуючих обставин [2, с. 322–323]. Т.Р. Сабитов вказує, що принцип доцільності означає притягнення до юридичної відповідальності не заради неї самої, а тільки для досягнення тих цілей, які вона переслідує [3, с. 97]. Принцип доцільності кримінальної відповідальності, на думку О.А. Шевченко, означає, що застосування заходів кримінально-правового впливу повинно узгоджуватися з метою, що стоїть перед кримінальною репресією [4, с. 467]. Поряд із цим Л.О. Морозова, Р.А. Ромашов, І.С. Самощенко та М.Х. Фарукшин наголошують, що принцип доцільності передбачає індивідуалізацію заходів стягнення або покарання залежно від тяжкості правопорушення, з урахуванням особи правопорушника, його матеріального становища, обставин вчинення діяння [1, с. 261–262; 2, с. 322–32; 5, с. 152–153]. З вищезазначеного твердження випливає позиція вчених щодо включення до змісту принципу доцільності принципу індивідуалізації юридичної відповідальності. Щодо даного аспекту заслуговує на увагу думка Т.Р. Сабитова про те, що індивідуалізація юридичної відповідальності – це засіб досягнення пропорційності діяння і його правових наслідків. Отже, цей принцип підпорядкований принципу справедливості. Доцільність же являє собою окрему від принципу справедливості ідею, тому включати в неї частину іншого принципу неприпустимо [3, с. 97].

Досить переконливою є думка К.М. Геворгян, який наводить такі ключові ознаки принципу доцільності юридичної відповідальності: як і всякий принцип, він являє

собою основоположне начало інституту юридичної відповідальності; найбільш тісним чином пов'язаний із досягненням цілі юридичної відповідальності, а отже, є підстави говорити про його наукову обґрунтованість; заснований на потребах особистості, суспільства і держави; реалізується як у правотворчій (шляхом створення, зміни та скасування положень закону), так і в правозастосовчій діяльності; знаходить безпосереднє вираження у виборі та реалізації найбільш ефективного способу вирішення юридичного конфлікту. Грунтуючись на перерахованих ознаках, вчений приходить до висновку, що принцип доцільності юридичної відповідальності буде найбільш вірно визначити як одне з основоположних начал інституту юридичної відповідальності, спрямоване на досягнення її цілей, засноване на потребах особистості, суспільства і держави і що виражається у створенні, зміні, застосуванні і скасуванні таких положень закону, які дозволяють вибрати і реалізувати найбільш ефективний для всіх учасників правовідносин відповідальності спосіб вирішення юридичного конфлікту [6, с. 20–21].

Погоджуємося з А.С. Піголкіним в тому, що принципи юридичної відповідальності, що виділяються в теорії права, в основному застосовуються до такого крайнього виду відповідальності, як кримінальна відповідальність [7, с. 665]. Не виключенням в даному аспекті є і принцип доцільності. Тому вважаємо, що вищевказані ознаки, які притаманні принципу доцільності юридичної відповідальності, з урахуванням особливостей саме кримінальної відповідальності можна назвати ознаками принципу доцільності кримінальної відповідальності.

Однак у науковій літературі існує позиція, згідно з якою доцільність не слід включати в систему принципів юридичної (в тому числі і кримінальної) відповідальності. Так, на погляд Б. Т. Базилева, доцільність не є принципом юридичної відповідальності: відповідальність доцільна завжди; інша справа – доцільність покарань, застосування юридичної санкції, визначення міри відповідальності з урахуванням усіх обставин правопорушення [8, с. 69]. Коментуючи зазначену точку зору, А.А. Іванов зазначає, що спроби дослідження широкого тлумачення принципу доцільності так чи інакше закінчуються аналізом реалізації даної категорії в процесі призначення та застосування покарання [9, с. 57]. Однак важко погодитись з автором враховуючи чисельні дослідження вищезазначених вчених, які вказують на існування самостійного принципу доцільності юридичної (кримінальної) відповідальності.

Будучи основоположним началом як для юридичної відповідності в цілому, так і для кримінальної відповідності, доцільність також виступає принципом призначення покарання. Ще в 1962 р. П.С. Дагель зазначив, що принцип доцільності є одним з основних при призначенні покарання. Відповідно до думки вченого, зміст принципу доцільності покарання може бути зведений до такого: 1) покарання повинно призначатись і застосовуватись тоді, коли воно може призвести до цілей, які стоять перед ним. Якщо призначене покарання безцільне або недоцільне – воно шкідливе. 2) повинен обиратись той вид покарання, який у даному конкретному випадку в максимальному ступені сприяє досягненню його цілей [10, с. 145]. Пізніше В.М. Бурлаков також відмітив, що принцип доцільності є одним з основних при призначенні покарання [11, с. 29–31]. Підтримують зазначену позицію і сучасні російські науковці. Так, І.Г. Набієв [12], Л.В. Іногамова-Хегай, О.І. Рарог, О.І. Чучаєв [13] зазначають, що доцільність є одним із принципів призначення покарання.

Низка вітчизняних вчених також відносять доцільність до принципів призначення покарання. Є.Ю. Полянський серед принципів інституту призначення покарання виділяє принцип доцільності, зазначаючи, що при визначенні покарання суд враховує аспект доцільності застосування до засудженого покарання того чи іншого характеру, передбачаючи, що таким чином найбільш ефективно можуть бути досягнуті цілі покарання [14, с. 59]. Н.А. Сторчак зазначає, що при призначенні покарання суд повинен враховувати принцип доцільності [15]. В.І. Тютюгін зазначає, що доповнення ч. 2 ст. 65 КК

України відповідає принципам доцільності і справедливості покарання, яких повинна дотримуватись у своїй діяльності судова практика, та посилює значення принципів, сформульованих у ч. 2 ст. 65 КК, як вимог призначати особі, яка вчинила злочин, лише таке покарання, яке є необхідним і достатнім для її виправлення й попередження нових злочинів [16, с. 315]. Принцип доцільності призначення покарання виражається і в інших положеннях КК України, наприклад ст. 69 КК України. Це підтверджується прикладами із судової практики. Так, у вироку Кременецького районного суду Тернопільської області від 11 січня 2014 року №601/3179/13-к суд вважає за доцільне при призначенні покарання перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції інкримінованої статті, призначивши ОСОБА_1 покарання у вигляді штрафу, застосувавши ст. 69 КК України [17].

Крім того, в ухвалі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18 січня 2011 року «Про призначення покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті Особливої частини КК України, і звільнення від відбування покарання з випробуванням» зазначається: «... відповідно до принципу доцільності покарання, особі, що вчинила злочин, повинно бути призначене покарання, необхідне і достатнє для її виправлення і попередження нових злочинів» [18]. На існування принципу доцільності покарання, аналізуючи судову практику, вказує Верховний Суд України: «...принцип доцільності покарання, тобто засуджені отримали покарання, необхідне й достатнє для їх виправлення та попередження нових злочинів» [19].

Крім того, слід зазначити, що в науці кримінального права досить часто про принцип доцільності згадується як про принцип кримінальної політики. Так, у своїх працях М.В. Бавсун, С.К. Гогель, П.С. Дагель, О.І. Коробєєв, А.І. Марцев, А.А. Митрофанов, П.А. Фефелов, П.Л. Фріс зазначають, що доцільність є принципом кримінальної політики. С.К. Гогель у 1910 році одним із перших зазначив, що в основу кримінальної політики як прикладної науки повинен бути покладений один із керівних принципів – принцип доцільності [20, с. 163]. Пізніше позицію вченого у своїх дослідженнях підтримали П.С. Дагаль та О.І. Коробєєв, останній розуміє під принципом доцільності кримінальної політики таке: «Застосування засобів кримінально-правового впливу повинно узгоджуватися з цілями, які стоять перед кримінальною репресією» [21, с. 73]. П.А. Фефелова пов'язує доцільність із цілями і завданнями кримінальної політики і боротьби зі злочинністю [22]. Низка вітчизняних вчених до переліку принципів кримінальної політики також відносять доцільність. На думку А.А. Митрофанова, принцип доцільності кримінально-правової політики полягає в тому, що застосування засобів кримінально-правового впливу повинно співвідноситися з цілями, які стоять перед кримінальною репресією, відповідати їм [23, с. 51]. Поряд із цим Фріс П.Л. зазначає, що принцип доцільності означає, що застосування заходів кримінально-правового впливу повинно узгоджуватися з метою, що стоїть перед кримінальною репресією. При здійсненні кримінально-правової політики важливо не тільки не впасти в ригоризм, але й уникнути іншої крайності – надмірної лібералізації репресії. Однаково неправильним було б як надання заходам кримінально-правової дії характеру відплати або віддяки, так і безмежна їх гуманізація. Рамки кримінальної репресії, види і характер заходів дії, а також їх вибір і застосування на практиці визначаються за допомогою принципу доцільності [24, с. 15].

Враховуючи, що кримінальна політика держави реалізується за допомогою кримінального права, досить часто деякі з її принципів кримінальної політики можуть збігатися з принципами кримінального права. Адже досить складно уявити ситуацію, коли б кримінальна політика базувалася на системі принципів, які кардинально відрізняються від принципів кримінального права. Тому заслуговує на увагу позиція тих вчених, які зазначають, що доцільність також є принципом кримінального права (Н.М. Апостолова, М.В. Бавсун, В.С. Малишев, А.І. Марцев, Ю.Ю. Коломієць, Д.Г. Михайленко, О.М. Поліщук, Ю.А. Язовских).

Наявні розробки вищезазначених вчених, безумовно, сприяли та сприяють розвитку теоретичної думки щодо досліджуваної теми. Однак варто погодитись із В.С. Малишевим в тому, що принцип доцільності є одним із найменш досліджених у науці кримінального права [25, с. 158]. Адже, крім однієї дисертаційної роботи на теренах Російської Федерації М. В. Бавсуна «Доцільність в кримінальному праві» (2002 рік) [26], можна констатувати відсутність релевантних дисертаційних досліджень, присвячених принципу доцільності кримінального права, його природі, співвідношенню з іншими принципами кримінального права та його реалізації в правотворчій та правозастосовчій діяльності. Тому далі на основі узагальнення наявних напрацювань ми запропонуємо власне бачення зазначеної проблеми.

Для наукової обґрунтованості щодо включення доцільності до системи принципів кримінального права необхідно встановити відповідність досліджуваного принципу ознакам принципів кримінального права. Враховуючи, що принципи кримінального права є галузевим різновидом принципів права, при їх дослідженні, у першу чергу, звернемося до загальнотеоретичних напрацювань, які зроблені вченими в теорії права.

Низка науковців серед ознак принципів права виділяють їх об'єктивну зумовленість (С.С. Алексєєв, М.Г. Александров, А.М. Єгоров, А.М. Колодій, А.М. Климова, Л.С. Явіч).

М. В. Цвік вказує, що принципи слід розглядати не як привнесені в правову систему суб'єктивні за своєю природою ідеї, а як іманентно їй властиві незаперечні вимоги, пізнання яких пов'язане з аналізом самої суті права і закономірностей його розвитку [27, с. 34]. Пізніше із цією точкою зору погодився А.М. Колодій, зазначаючи, що під об'єктивною зумовленістю принципів слід розуміти їх відповідність характеру суспільних відносин, економічним, політичним, ідеологічним процесам, що відбуваються у суспільстві [28, с. 21]. Т.З. Гарасимів, вказує на те, що принципи не даруються і не встановлюються «зверху», а виникають та існують внаслідок природних, ні від кого не залежних причин [29, с. 15].

Однак у науковій літературі зустрічається протилежна точка зору, а саме, що принципи права носять суб'єктивний характер. У даному аспекті заслуговує на увагу думка С.Г. Келіної та В.М. Кудрявцева, що суб'єктивний характер принципів полягає в можливості вибору принципів, які будуть покладені законодавцем в основі тих чи інших правових інститутів та правової системи в цілому [30, с. 7–8]. На продовження позиції, згідно з якою принципи права мають і суб'єктивне значення, Ю.Ю. Коломієць зазначає, що дотримання і реалізація принципів права залежить від дії конкретної людини. Для цього необхідно, щоб принципи стали внутрішнім переконанням і керівною ідеєю вчинків цієї людини [31, с. 13].

Отже, за своїм походженням та змістом принципи є об'єктивними (на їх формування впливають політична та економічна ситуація в державі, рівень правосвідомості, правової культури та інше), водночас ми не можемо відкидати те, що дотримання та реалізація принципів права залежить від дій конкретних суб'єктів, тобто є суб'єктивними. При цьому погоджуємося з С.Г. Келіною та В.М. Кудрявцевим в тому, що чим ближчий суб'єктивний вибір законодавця до об'єктивних закономірностей суспільного розвитку, тим більш ефективно буде функціонувати дана правова система [30, с. 16]. Також слід відмітити, що, на відміну від норм, принципи права більш стійкі та стабільні, вони носять фундаментальний характер [32, с. 224]. При цьому принципи зазнають впливу тих історичних процесів, які відбуваються в державі.

До ознак принципів права науковці відносять їх регулятивний характер (А.А. Алексєєв, М.В. Баранчикова, С.Г. Келіна, А.М. Колодій, В.М. Кудрявцев, П.О. Рабінович та інші). Так, С.Г. Келіна та В.М. Кудрявцев зазначають, що принцип права – це не пасивне відображення дійсності і не абстрактне положення, а дієвий інструмент регулювання правових відносин [30, с. 23]. А.А. Алексєєв вказує на те, що правові принципи

мають самостійне регулятивне значення. Будучи свого роду згустками правової матерії, вони якби направляють функціонування права, визначають лінію судової та іншої юридичної практики, допомагають встановити прогалини в праві, необхідність скасування застарілих і прийняття нових юридичних норм [33, с. 90].

П.Д. Пилипенко займає, на наш погляд, вірну позицію, коли пише, що якщо через якісь об'єктивні обставини ті чи інші принципи права припиняють своє існування, то норми права, інститути або галузі, які на них спиралися, втрачають свої регулятивні властивості. Так само, якщо певні правові акти розроблено і прийнято законодавцем без урахування вимог принципів права, то вони не забезпечуватимуть ефективного регулювання суспільних відносин і їх, зрештою, потрібно буде або скасовувати, або вдосконалювати [34, с. 43].

Слушно зазначає А.М. Колодій, що регулятивні властивості принципів права не можна ототожнювати з регулятивними характеристиками норм права, тому що у принципів вони більш абстрактні і не такі активні, матеріальні, як у норм [28, с. 17]. Вчений акцентує увагу на тому, що нормативно-регулятивний характер принципів права вбачається в тому, що, зафіксовані у праві, принципи набувають значення загальних правил поведінки, які мають загальнообов'язковий державно-владний характер, що стає притаманним як безпосередньо нормам-принципам, так і принципам, що виводяться з норм [28, с. 19]. У наведеній тезі простежується думка вченого про два способи виразу принципів права: безпосереднє формулювання їх у нормах права (текстуальне закріплення) і виведення принципів права зі змісту нормативно-правових актів (змістовне закріплення). Даної позиції притримувався Л.С. Явіч, зазначаючи, що принципи права не завжди лежать на поверхні і чітко сформульовані в правових нормах, інколи їх зміст може бути завуальованим [35, с. 150]. М.Й. Коржанський також допускає існування як контекстуального, так і текстуального закріплення принципів, вказуючи, що принципи кримінального права можуть бути встановлені законом чи безпосередньо із нього витікати [36, с. 33].

В.К. Бабаєв зазначав, що принципи права виражаються, як правило, в максимально загальних і універсальних нормативних приписах. На їх основі формуються ті чи інші системи, галузі або інститути права [32, с. 224]. Л.С. Явіч вказує, що принципами права пронизана вся юридична матерія та що вони повинні враховуватись у будь-якій правовій ситуації, тобто є універсальними [37, с. 11]. Щодо кримінального права, універсальність як ознака виявляється в тому, що принципи кримінального права здійснюють вплив на всі норми кримінального права, відображають зміст як Загальної, так і Особливої частини КК України та зміст усіх інститутів.

Крім того, серед ознак принципів низка вчених виділяють їх імперативний та загальнозначущий характер (С.С. Алексєєв, А.М. Колодій, О.В. Смирнов, Л.С. Явіч). Так, Л.С. Явіч справедливо вказував на особливу імперативність і безумовність принципів порівняно з нормами права, що зумовлено концентрованим виразом у принципах найважливіших засад певного суспільства [35, с. 32]. Вища імперативність принципів кримінального права свідчить про те, що всі норми кримінального права повинні відповідати принципам. Загальна значущість як ознака принципів означає, що вони спрямовують увесь механізм правового регулювання суспільних відносин. Вони є обов'язковими як для правотворчої, так і для правозастосовчої діяльності.

Більшість науковців до ознак принципів права відносять їх системність. Так, С.Г. Келіна та В.М. Кудрявцев звертають увагу на те, що кожний із принципів кримінального права є самостійним та характеризує якусь із його сторін. Однак право не може ґрунтуватися на одному принципі, яким би важливим він не був. Лише взаємопов'язана система всіх принципів дозволяє сформувати цілісне уявлення про кримінальне право [30, с. 108]. М.В. Колодій підкреслює, що внутрішня єдність принципів права проглядається в їх системно-структурній внутрішній збалансованості, несуперечливості, інтегрованості і водночас диференційованості на певні види [38, с. 18]. М.В. Баранчикова

зазначає, що принципи права виконують роль життєвої сили, механізму саморегулювання, стрижня, який забезпечує єдність і узгодження всіх елементів правової системи [39, с. 74].

Нам імпонує саме системність як ознака принципів права, адже системі притаманні такі властивості, як внутрішня єдність, цілеспрямованість, цілісність, інтегрованість, взаємопов'язаність, взаємоузгодженість та ін. У такому разі немає потреби додатково зазначати такі ознаки, як взаємопов'язаність, взаємовплив, взаємозумовленість. При цьому інтегруючий вплив принципів проявляється в тому, що вони забезпечують єдність права шляхом встановлення однакових вимог до всіх правових норм та вказують напрям, в якому повинно розвиватися та вдосконалюватися законодавство.

На основі вищевикладеного системність як ознака принципів права передбачає: 1) кожний із принципів самостійний та рівнозначний; 2) принципи взаємоузгоджені між собою та з іншими елементами правової системи, при цьому здійснюють на останню інтегруючий вплив.

Узагальнюючи, можна виділити такі ознаки принципів права: об'єктивно-суб'єктивний характер, стабільність, регулятивність, універсальність, імперативність, загальна значущість та системність.

У теорії права прийнято розділяти принципи на три категорії: загальні, міжгалузеві та галузеві. При цьому, як зазначає Н.О. Лопашенко, загальноправові принципи в кожній галузі наділяються, окрім загального значення принципів, ще й специфічним змістом, який залежить від предмету та методу регулювання [40, с. 36]. Тобто, коли ми говоримо про принципи кримінального права, ми повинні пам'ятати, що їм притаманні ознаки принципів права взагалі, при цьому вони відображають предмет, метод правового регулювання галузі кримінального права, її цілі, задачі та функції.

Погоджуємося з думкою С.Г. Келіної та В.Н. Кудряцева, відповідно до якої «...у відборі кримінально-правових принципів головне не в тому, щоб знайти і виділити принципи, характерні тільки кримінальному праву, і не ті, які не повторюються в інших галузях права, а в тому, щоб виділити принципи, які відображають природу національного кримінального права, визначають його задачі і функції» [30, с. 64]. Підсумовуючи, можна виокремити такі ознаки, характерні для принципів кримінального права: носять об'єктивно-суб'єктивний характер; відображають зміст Загальної та Особливої частини КК України; є обов'язковими для суб'єктів правотворчої та правозастосовної діяльності; кожний принцип є самостійним та рівнозначним, при цьому всі принципи становлять єдину систему.

Слід зазначити, що, хоча принцип доцільності кримінального права законодавчо не визначений, він цілком відповідає вищевказаним ознакам принципів кримінального права. Так, принцип доцільності передбачає вибір шляхів здійснення правотворчої та правозастосовної діяльності, відповідно до цілей кримінального права, обов'язково враховуючи закономірності розвитку суспільства і держави та конкретні життєві обставини, що підтверджує його об'єктивно-суб'єктивний характер. Крім того, принцип доцільності чітко проявляється у низці кримінально-правових норм, що передбачають можливість: призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України); звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки, умовного засудження (ст. 47 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК України), звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України), умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК України) та ін. Досить переконливою є позиція М.В. Бавсун, який зазначає, що доцільність у тому чи іншому сенсі можна зустріти в кожному з інститутів кримінального права [41, с. 95]. Так, принцип доцільності реалізується при притягненні певної категорії осіб до кримінальної відповідальності (в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, в стані афекту, обмежено осудних, коли особа не знала про кримінально-правову забо-

рону та ін.). Притягнення до кримінальної відповідальності за діяння, які «випадають» із загальної теорії вини і не можуть бути пояснені з позиції внутрішнього ставлення особи до своїх дій і наслідків, які настали в результаті, є нічим іншим, як об'єктивним ставленням у вину, в основі якого лежить принцип доцільності [42, с. 11]. Враховуючи вищезазначене, погоджуємось із Т.Р. Сабитовим, який зазначає, що принцип доцільності пронизує вагому сукупність кримінально-правових норм, що дає підставу для визнання його в якості кримінально-правового принципу [3, с.128].

Також слід відмітити, що принцип доцільності обов'язково повинен бути врахований не лише при здійсненні правозастосовчої діяльності у сфері кримінального права, але й правотворчої (наприклад, питання пеналізації, депеналізації, криміналізації, декриміналізації та ін.). Особливо актуальним є дослідження реалізації принципу доцільності у сфері правотворчості з урахуванням кримінально-правової реформи, яка триває в Україні. Діючий Кримінальний процесуальний кодекс вимагає найближчим часом привести у відповідність норми матеріального та процесуального права. Тому вирішуючи такі складні питання, як віднесення певного діяння до категорії проступків, криміналізація чи ж, навпаки, декриміналізація діяння, законодавець повинен спиратися на принципи кримінального права, в тому числі на принцип доцільності. Адже, наприклад, криміналізація буде виправданою лише в тому разі, коли законодавець дійде обґрунтованого висновку щодо доцільності кримінально-правової заборони.

Висновки. Підводячи підсумок, слід зазначити, що, хоча доцільність відповідає всім ознакам принципів кримінального права, в науковій літературі є і протилежний погляд щодо допустимості виділення досліджуваного принципу в системі принципів кримінального права. Як зазначає Т. Р. Сабитов, підставою для цього, можливо, послужило ототожнення доцільності з беззаконням і свавіллям при притягненні до кримінальної відповідальності, що не мають нічого спільного з розглянутим принципом [43, с. 170]. Тому подальшими напрямками наукових розвідок може бути дослідження співвідношення принципу доцільності кримінального права з принципом законності та з іншими принципами кримінального права.

Список використаних джерел:

1. Ромашов Р.А. Теория государства и права. Краткий курс. / Р.А. Ромашов. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2010. – 304 с.
2. Морозова Л. А. Теория государства и права : учебник / Л.А. Морозова. – 4-е изд. – М. : Российское юридическое образование, 2010. – 384 с.
3. Сабитов Т.Р. Система уголовно-правовых принципов / Т.Р. Сабитов. – Москва : Проспект, 2012. – 240 с.
4. Шевченко О.А. Поняття принципу невідворотності кримінальної відповідальності / О.А. Шевченко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2012. – № 3 – С. 460–468.
5. Самощенко И.С. Ответственность по советскому законодательству / И.С. Самощенко, М.Х. Фарукшин. – М. : «Юридическая литература», 1971. – 239 с.
6. Геворгян К.М. Принцип целесообразности в механизме реализации юридической ответственности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / К.М. Геворгян. – Казань, 2012. – 27 с.
7. Теория государства и права : учебник / А.С. Пиголкин, А.Н. Головистикова, Ю.А. Дмитриев ; под ред. А.С. Пиголкина, Ю.А. Дмитриева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство Юрайт, 2011. – 743 с.
8. Базылев Б.Т. Юридическая ответственность (теоретические вопросы) / Б. Т. Базылев. – Красноярск : Изд-во Красноярского ун-та, 1985. – 119 с.
9. Иванов А.А. Индивидуализация юридической ответственности. Правовые и психологические аспекты / А.А. Иванов. – М. : Экзамен, 2003. – 192 с.

10. Дагель П.С. О принципе целесообразности наказания / П.С. Дагель // Правоведение. – 1962. – № 1. – С. 145–151.
11. Бурлаков В.Н. Личность преступника и назначение наказания : учеб. пособ. / В. Н. Бурлаков. – Л., 1986. – 88 с.
12. Набиев И.Г. Принципы назначения наказания : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / И.Г. Набиев. – Казань, 2004. – 20 с.
13. Уголовное право : Особенная часть : учебник / под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, А.И. Рарога, А.И. Чучаева. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юридическая фирма «КОНТРАКТ»: ИНФРА – М, 2008. – 800 с.
14. Полянський Є.Ю. Теоретичні засади призначення покарання у сучасній науці кримінального права / Є.Ю. Полянський // Вісник прокуратури. – 2009. – № 3. – С. 57–65.
15. Сторчак Н.А. Загальні засади та принципи призначення покарання при застосуванні позбавлення волі на певний строк : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Н.А. Сторчак. – Одеса, 2012. – 24 с.
16. Тютюгін В.І. Питання гуманізації кримінальної відповідальності та їх реалізація в деяких законодавчих новелах / В. І. Тютюгін // Проблеми боротьби зі злочинністю. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2009. – Вип. 100. – С. 315.
17. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37279780>.
18. Про призначення покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті Особливої частини КК України, і звільнення від відбування покарання з випробуванням : Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yurincom.com/ua/legal_practice/court_practice/sudova_praktyka_vyshchogo_spetsializovanogo_sudu_ukrainy_z_rozghliadu_tsyvilnykh_i_kryminalnykh_sprav/ukhvala_pro_pryznachennia_pokarannia_nyzhche_vid_nainyzhchoi_mezhi_vstanovlenoi_v_sanktsii_statsti_osoblyvoi_chastyny_kk_ukrainy_i_zvylnennia_vid_vidbuvannia_pokarannia_z_vyprobuvanniam_publication/
19. Аналіз судової практики призначення покарань за хабарництво Верховним Судом України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/652CC3A5CC8C47B6C2257A3E00472698?opendocument>.
20. Гогель С.К. Курс уголовной политики в связи с уголовной социологией / С.К. Гогель – СПб. : Юрид. кн. кл. «Право», 1910. – 511 с.
21. Российское уголовное право : курс лекций / под ред. А.И. Коробеева. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. – Т. 1: Преступление. – 604 с.
22. Фефелов П.А. Понятие и система принципов советского уголовного права / П.А. Фефелов. – Свердловск : Сред.-Урал. кн. изд-во, 1970. – 144 с.
23. Митрофанов А.А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація / А.А. Митрофанов. – Одеса : Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. – 132 с.
24. Фріс П.Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / П.Л. Фріс. – Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2005. – 35 с.
25. Малышев В.С. Принципы применения амнистии / В.С. Малышев // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 4. – С. 158.
26. Бавсун М. В. Целесообразность в уголовном праве : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / М.В. Бавсун. – Омск, 2002. – 186 с.
27. Цвік М.В. Методологічне значення принципів права // Проблеми методології сучасного правознавства : міжнар. наук.-теорет. конф., 9–10 жовт. 1996 р., Київ. – К. : Укр. правн. Фундація, 1996. – С. 38.

28. Колодій А. М. Принципи права України / А.М. Колодій. – Київ : Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
29. Гарасимів Т.З. Принципи права соціального забезпечення України / Т.З. Гарасимів. – Дрогобич : Відродження, 2002. – 128 с.
30. Келина С.Г. Принципы советского уголовного права / С.Г. Келина, В.Н. Кудрявцев. – Москва : Наука, 1988. – 176 с.
31. Коломієць Ю.Ю. Невідворотність кримінальної відповідальності: правова природа та зміст : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю.Ю. Коломієць. – О. : Одес. нац. юрид. акад., 2005. – 199 с.
32. Теория государства и права : учебник / под ред. В.К. Бабаева. – М. : Юристъ, 2003. – 592 с.
33. Алексеев А. А. Структура советского права / А.А. Алексеев. – М. : Юридическая литература, 1975. – 264 с.
34. Трудове право України : академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / [П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, З. Я. Козак та ін.] ; за ред. П.Д. Пилипенка. – К. : Ін Юре, 2006. – 544 с.
35. Явич Л.С. Общая теория права / Л.С. Явич. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1976. – 288 с.
36. Коржанський М.Й. Уголовне право України : Частина загальна : курс лекцій / М.Й. Коржанський. – К. : Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. – 336 с.
37. Явич Л.С. Право развитого социалистического общества. Сущность и принципы / Л.С. Явич. – М. : Юрид. лит., 1978. – 224 с.
38. Колодій А.М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01; 12.00.02 / А.М. Колодій. – Київ : Київський університет ім. Тараса Шевченка, 1999. – 39 с.
39. Баранчикова М.В. Значение принципов уголовного права в борьбе с преступностью : дис. канд. юр. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / М.В. Баранчикова. – Москва, 2009. – 186 с.
40. Лопашенко Н.А. Введение в уголовное право: учеб. пособ. / Н.А. Лопашенко. – М. : Волтерс Клуверс, 2009. – 224 с.
41. Бавсун М.В., Марцев А.И. Целесообразность в уголовном праве / М.В. Бавсун, А.И. Марцев // Правоведение. – 2003. – № 4. – С. 94–106.
42. Язовских Ю.А. Проблемы вменения в российском уголовном праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Ю.А. Язовских. – Екатеринбург, 1998. – 23 с.
43. Сабитов Т.Р. Уголовно-правовые принципы: методы познания, сущность и содержание / Т.Р. Сабитов. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 192 с.

